

*Србољуб Димитријевић**
*Сања Анђелковић Здравковић***

ДУГО ПУТОВАЊЕ У РАТ: НАСТАВНА ЛЕКЦИЈА - ЗАШТО?

Сажетак

Орвеловско време у коме данас живемо, карактерише и збуњеност пред истином. Лов на људске душе креће од раног узраста, стога треба бити јако пажљив и опрезан који садржаје се нуде деци. Намера овог рада је да истакне и укаже, са једне стране на опасност од ревизије историјских догађаја, а са друге стране истакне један позитиван пример који би могао да постане обавезна наставна лекција. Процес промене парадигме у тумачењима историјских догађаја посебно је приметан у анализи узрока Првог светског рата. Реч је о систематском процесу чија је основна намера да се виононици Првог светског рата, ослободе кривице за избијање истог и да се кривица пребаци другоме, посебно Србији и Русији. У тој историјској игри, скривања правих циљева, тврди се да је младобосанац Гаврило Принцип изазвао Први светски рат, односно да је то учинила Србија као налогодавац атентата у Сарајеву. Као што је Немачка пропаганда некада тврдила да ју је опасност од Русије натерала да ратује, тако се данас, у новој политичкој пропаганди хладноратовског типа, од појединих западних истотичара васкрсава теза немачке невиности за Први светски рат. Стога, би филм *Дуго путовање у рат* – који је предмет анализе у тексту - требало да постане део обавезне школске лектире.

Кључне речи: знање, истина, Велики рат, Србија, ревизија историје.

* caki.andjelkovic@gmail.com

„У рату је истина прва жртва.“ Есхил

УВОД

Питање које се често поставља а на које није једноставно дати одговор, гласи: Шта је знање, а шта истина? Шта подразумевамо под појмом “знање” и да ли је знање услов познававања истине? Знање је наша свест о нечему која омогућава, како појединцу тако и заједници оријентацију у стварности. Наш поглед на свет управо је одређен нашим знањем о свету и, наравно, нашим моралним начелима. Знање је увек резултат мисаоног напора да се прошири рационално искуство о стварности и друштвеним делатностима као и да се утврди њихова промена у складу са потребама и могућностима људи. Знање о природи, друштву и човеку подразумева свест о разлозима зашто се нека ствар догодила, како она функционише и шта ће се десити са њом у будућности. Знање је, дакле, и свест о узроку, функционисању и предвиђању догађаја. Здраворазумско знање се заснива на искуству, религијско на вери, док се научно знање служи појмовима. Знања које се стичу омогућују формирање одређених уверења. Међутим, уверења се не стварају, само на основу знања већ имају и неку спољашњу референцу, а то су најчешће интереси или навике. Јер интереси и навике често превладају над оним што знамо да је исправно, добро или истинито, па иако знамо како треба и шта треба не радимо тако. Због тога је Расел сматрао да је знање „уверење које побољшава успех” (Расел 1961). За правилно разумевање појма знања, изузетно су значајни увиди академика Михајила Марковића. Марковић у књизи *Филозофски основи науке* (1981) сматра да човек има генетски потенцијал за стицање знања, учење језичких симбола, комуникацију, опажање, разум, мишљење, имагинацију, критичко мишљење и синтезе. Здрав разум је основа знања али је такво знање ограничено, јер се своди на чулни доживљај који је склон погрешкама. Чулно опажање је погрешиво. Научно знање је најпоузданије јер подразумева целину језичких исказа који су комуникабилни, искуствено проверени, кохерентни и практично применљиви. Људско знање се развија од здравог разума према научном знању. Увиди Карла Манхајма су такође добродошли за разумевање појма знања, посебно за друштвену условљеност знања. Манхајм у књизи *Идеологија и утопија* (1968) разликује логичко знање и друштвено условљено знање. Логичка анализа је одвојила појединачно мишљење од колективне ситуације али и мишљење од

деловања. „Главна теза социологије знања јесте да постоје начини мишљења који се не могу разумети све дотле док њихово друштвено порекло остаје у тами” (Манхајм, 1968, 4).

Питање истине спада међу најстарија и најспорнија филозофска питања. Оно се увек осећа, у својој неисцрпној дубини актуелно је и данас као и у свим временима. Јер, питање истине спада у ред питања која се везује за проблематику кроз коју се развија смисао живота и рада. У многобројним спорењима око ове теме посебно је значајна недоумица да ли о нечему постоји само једна истина, или има више истина, односно да ли је истина једна јединствена, или је она релативна? Или, како су стари Грци одавно рекли да је „човек мера свих ствари“ и „како се мени чини тако и како се теби чини и то је тако“.¹ Зашто смо, а поготово данас, збуњени над питањем истине? Зато што, најпре, погрешно постављамо ово питање. Јер најчешће се питамо, као својевремено Пилат: Шта је истина? Самим тим одговор тражимо у свету материјалног. А сама мисао је најпре духовна и ако човек постане ствар, ако робује стварима, ако робује материјалном, како је данас случај, он до праве истине не може доћи. Такође, данас у временима глобализма, у временима једноумља, када долази до свеопште псеудоморфозе свести, долази до оног што је давно предвидео Џорџ Орвел, до замене значења појмова, па тако истина постаје лаж, а лаж истина, добро се приказује као зло, а зло се промовише као добро. У таквој општој смутњи и пометњи, у општем поремећају система вредности, тешко је одговорити, а још теже живети истину.

Зато и Исус није одговорио Пилату на питање: Шта је истина?, јер питање треба да гласи: Ко је Истина? Јер човек само „материјално оријентисан“, држи за истину само оно што одговара материјалним чињеницама и потребама.² Али човек, знамо, није само материја већ и дух са духовним потребама, те онда истина не може да буде само оно што одговара нашим материјалним потребама. Истина је, како је Хегел тврдио, не само резултат већ и пут. Стога је Истина и Живот и Пут. Дакле, Истина је једна јединствена, проблем је открити је и имати знање о Истини.

1 Када је реч о овој дилеми (да ли је истина једна јединствена или је она релативна), подржавамо став да је истина једна јединствена, само је проблем како до ње доћи, и још значајније да ли смо спремни да је таква каква је и прихватимо? Јер, како нас Шопенхауер учи, истина зна да буде непријатељска.

2 Сетимо се само шта весник новог доба Макијавели поручује: „циљ оправдава средство“ и „кад си у лошем друштву не исплати се бити добар“. То је управо постао принцип живота данашњег, посебно западног човека, и питање је да ли човек који живи таквим животом може открити истину.

Такође, важно је истаћи и да до истине може доћи само онај човек који живи животом заједнице којој припада, који је укоревен у своју заједницу – *отаџбину* и који живи животом заједнице, а не они који би хтели да буду и тамо и овамо. На основу овог кратког увода о питањима истине и знања посебно када је реч, о друштвеним догађајима, дакле може се рећи да је истина увек једна и јединствена, и да је само проблем како је открити и сазнати на прави начин. Прави начин долажења до истине, јесте откривање, тумачење и разумевање узрочно последичних веза међу појавама који условљавају одређени догађај. Дакле, прави пут који треба прећи да се права истина сазна јесте открити шта је узрок а шта последица у конкретном случају. Схватити и разумети дијалектички каузалитет.

РЕВИЗИЈА ИСТОРИЈЕ И ТРИЈУМФ ГУБИТНИКА

Друштвени догађаји, посебно када је реч о ратовима спадају у домен проучавања разних друштвених наука, а посебно историје и социологије. Наравно, да се ове две друштвене науке, и разликују у начину приступа и тумачења феномена рата, али такође је, чињеница и да имају сличности и додирних тачака, а самим тим и да се допуњују. За веродостојно тумачење друштвених догађаја и процеса користе се различите методе, од посебних до општих. У том погледу потребно је истаћи методу која се може сматрати граничном методом између историје и социологије и која се назива различитим именима од историцизма до историјском социјалном науком, а која је кључна за дубље разумевање таквих друштвених феномена као што је рат.

Зачетником историцизма у филозофији историје и социологији сматра се Дилтај који је мислио да друштвене науке теже разумевању појава, односно утврђивању значаја и смисла друштвених догађаја. Даље ће то развити Рикерт, посебно указивањем да адекватно тумачење друштвених догађаја захтева да се открије историјска особеност догађаја, а не његове опште карактеристике. Свакако, најзаслужнији за развој историцизма у социологији је Макс Вебер, који историцизам схвата као метод разумевања. У разумевању како појединачног тако и друштвеног деловања важно је открити унутрашњи смисао којим се људи руководе током деловања, као и побуде и мотиве којим се руководе током деловања. Дакле, научно сазнање мора бити смисаоно и узрочно адекватно.

Тумачење друштвених догађаја који су се десили у прошлости

спада у подручје бављења историјске социологије, о чему посебно говори Слободан Антонић: „Овај приступ је остварење Диркемове класичне идеје (из Социолошког метода) о анализи неке социолошке појаве испитивањем њених историјских седимената и праћењем њених метаморфоза кроз историју“ (Антонић 1995,51).

Значајан приступ у тумачењу историјских догађаја развио је и Нил Фергусон (Ferguson), који је свој приступ назвао „виртуелна историја“. Према његовом мишљењу, научна и друга литература се одавно бави размишљањем о томе „шта би било да је било?“ Али, осим маште у таквом приступу ретко када има стварне историје. Из тог разлога, виртуелна историја свој одговор на тзв. контрафактуелно питање, заснива на основу доступних података, уважавајући контекст у коме су они настали, истовремено се ослањајући на интердисциплинарни научни приступ кроз интеракцију са политичком теоријом, економијом, социологијом, антропологијом, психологијом и другим наукама. Такав приступ, у коме је главни задатак откривање нових чињеница, може пружити алтернативан историјски увид о неком догађају који су његови савременици проживели или о њему промишљали (Фергусон, цитирано у Башчаревић 2018,724-725).

Упркос уверењу да научна истина може бити само једна и јединствена да се стечено научно сазнање, као резултат примене научних метода не проверава изнова, када су у питању документа из прошлости, треба имати у виду да су они осетљиве природе јер могу бити делом су идеолошки обојени.³ Због тога се, накнадним тумачењем и проверавањем може утврдити како тренд истине из једног периода времена није и афирмисана истина неког новог доба. То, пре свега, због чињенице да политичке идеологије поседују својство брзог и радикалног губљења актуелности и да могу бити замењене неком новом идеологијом. Такође, често се дешава да је присутна и појава да су ставови и закључци појединих аналитичара и тумача једног периода пројектовани у складу са субјективним идеолошким ставовима аутора. То наводи на закључак да је понекад потребна накнадна анализа садржаја посебно оних докумената чији садржаји не одражавају објективно стање, који су тенденциозно и са намером искривљени и субјективни, односно, чији садржаји могу бити лажни.

Међутим, понекад је тумачењу друштвених догађаја приметан и супротан процес, од оног који је предходно описан.

³ Позната је синтагма која се често користи у дрштвеним наукама, посебно у историји да „победници пишу историју“

Наиме, видљива су настојања да се тумачења важних историјских догађаја подвргну ревизији али не зато што су они на погрешан начин објашњени већ је намера да се изврши ревизија прошлости.⁴ После пада Берлинског зида на делу је убрзана ревизије историје 20. века. Основни разлог за то је у чињеници да поједини народи и њихове елите имају потребу да са својих леђа скину „непријатну” хипотеку, да „оперу своју биографију” посебно хипотеку геноцидне прошлости, и да исту пребаце и наметну другим народима. Државе које посебно предњаче у овом процесу су Немачка, Хрватска а у последње време и Бугарска.

На тај начин социологија и историја нашле су се усред парадокса двоструке игре. Са једне стране, на делу је свесно уништавање најважнијих моралних начела ових наука, што резултира интелектуалном ништавношћу самих научника, који више нису способни да у духу принципа науке тумаче друштво. Са друге стране, нова тумачења историјских догађаја које предводе овакви „научници” свде друштвене науке на нихилистичку категорију у којој се све што се догодило није се догодило тако како јесте већ другачије. Тиме се уноси разорна сумња у сазнања људи јер све што се до сада знало и учило, више се не зна јер више није онако како је било. Предочено је посебно опасно за младе генерације и децу која у школском узрасту бивају „трована“ погрешним знањима и на тај начин формирају погрешна уверења. Између осталог, Агнес Хелер у књизи *Теорија историје* (1984) сматра да је оправдана просветитељска теза из 19. века да религија трује људски разум, што наводи да се у 20. веку, за исти злочин може оптужити историја.

Оно што је опасно у ревизији прошлости, која се тако упорно и систематски намеће Србији, јесте прилично пасиван отпор који се од стране Србије⁵ пружа овом процесу. Притиснути сталним уценама на путу „који нема алтернативу”, путу ка Европској унији, дугом путовању без изгледа да се икад стигне на циљ, Србија констатно пристаје на уступке и понижавања од стране „невољних савезника”. Тако се десило и да већину уџбеника у Србији штампају (делом и уређују) издавачи из Немачке и Хрватске. Тако се дешавају захтеви

4 Савремени руски историчар Олег Ајрапетов, покушај ревизије историје је са намером да се они који су били узрочници и губитници у прошлим светским ратовима, прогласе жртвама тих ратова симболички назива „тријумф губитника”

5 Ево најновијег примера: “Стазом 41. пешадијског пука- март 1917. године – чишћење Јастребца од разбојника” назив је експедиције коју бугарска невладина организација “Војно-историјски комитет” организује на југу Србије. Осим реакције неколико нишких историчара (Дејан Антић) реакција и протест државе је изостао. <https://www.juznevesti.com/Politika/Provokacija-iz-komsiluka-ekskurzija-po-jugu-Srbije-stazama-bugarskih-zlocina-u-Prvom-svetskom-ratu.sr.html>

(чак је то Европски парламент на предлог Словеније уврсти као званични услов за улазак Србије у ЕУ) да Србија призна геноцид у Сребреници. У тој промени свести Срба иде се тако далеко да се тражи од Србије да своју децу уче да је НАТО бомбардовање Србије било оправдано и хумано. На жалост и од појединих људи, организација па чак и високо позиционираних политичара у Србији све чешће се износе ставови о потреби промене свести.

Оваквом „организованом лагању” (Антонић) могуће је на адекватан начин супроставити се само на организован начин, али и свако појединачно настојање је добродошло. У том смислу, за правилно разумевање узрока Првог светског рата, од посебног је значаја и документарни филм *Дуго путовање у рат*. “6 Који нас на један систематичан начин, ослањајући се првенствено на стране изворе и документа, упознаје са дугорочним припремама за тај рат и са чињеницом да је тај рат дуго припреман и да би се он догодио на било који начин. Такође објективни посматрач јасно може видети и сазнати ко су прави изазивачи и виновници Првог светског рата. Како је дошло до рата? Који су његови прави узроци и да ли је он могао бити избегнут? То су управо питања али и дати прави одговори у овом информативном и поучном филму.

Први светски рат назван је *Великим ратом* зато што је четрдест земаља учествовало у највећем и најкрвавијем рату који је до тада свет видео. Рат који је започео јуна 1914. и трајао до новембра 1918. за собом је оставио преко 16 милиона мртвих и око 20 милиона рањених људи. Злочини који су вршени у одмаздама, попут вешања и масовног стрељања цивилног становништва, у Белгији и највише у Србији (о чему је писао Арчибалд Рајс) били су прави геноцид, попут оног који је Турска вршила над јерменским и грчким народом.

Рат се водио како на копну, тако и на мору и у ваздуху. Овај рат ће поред огромних жртава и разарања које је оставио иза себе за дирекну последицу имати и Бољшевичку револуцију у Русији,

6 Документарни филм „Дуго путовање у рат” сценаристе, продуцента и редитеља Милоша Шкундрића приказан је први пут 30. марта 2018. године. Настао у периоду између 2014. и 2018. године и како наводе у саопштењу ово је први документарни филм у свету који за тему има једно од најважнијих питања савремене светске историје, а то је због чега и како је дошло до Првог светског рата, догађаја који је обликовао цео 20. век. Уз помоћ најеминентнијих светских историчара и употребу филмског и документарног архивског материјала из Југословенске кинотеке и још 15 светских архива, овај “напети политички трилер” прати политичке догађаје у Европи од краја 19. века до Јулске кризе 1914. и говори о томе како је Први светски рат планиран и припреман годинама пре Сарајевског атентата. Филм је произведен уз подршку Министарства културе и информисања Републике Србије и Филмског центра Србије.

уздицање САД до највеће светске силе, јачање нацизма у Немачкој и долазак Хитлера на власт, затим и Други светски рат као и Хладни рат после њега, потом и балкански ратови деведесетих година, али и непрекидни сукоби на Блиском истоку.

Рат је започео после атентата Гаврила Принципа на престолонаследника Фердинанда 28. јуна 1914. Године. Месец дана након њега Аустроугарска је објавила рат Србији, а седам дана након тога све велике силе Европе су једна за другом ступиле у рат. Наравно, питање које лебди пред свима нама јесте да ли је то прави узрок рата и да ли да њега није било не би било ни рата? („Ако онда“, као је што Фергусоново питање).

Филм почиње приказом ситуације на Балкану. После вишевековног ропства под Турцима и устанака које су подизали почетком деветнаестог века Србија са Црном Гором, турском ропству се назирао крај. И друге балканске земље, Грчка, Румунија и Бугарска, тежиле су ка ослобођењу од турског ропства и изградњи својих националних држава, истовремено и сањали сан „Балкан балканским народима“. Када је реч о Босни чије је већинско становништво било српско, било је природно да и Србија и српски део босанског становништва, сања уједињење са матицом.

Међутим, Босна и Херцеговина је била од стратешког значаја за Аустроугарско царство које је средином деветнаестог века било прилично уздрмано превирањима у Мађарској, а посебно јачањем Италије и њеним споразумом са Пруском на штету Аустроугарске. Стога Аустрија чини „компромис“ са Мађарском настојећи да спречи даље опадање царевине. Међутим, како је већинско становништво у Аустроугарској било свовенског порекла, у Бечу је постојала стрепња да Србија не покрене идеју уједињења Словена и постане привлачан центар свих Словена и на тај начин створи моћну државу која би угрозила стратешке интересе Беча.

Због тога је Аустроугарска по сваку цену желела да спречи уједињење Србије са Босном и њено даље јачање. Српско становништво у Босни и Херцеговини имало је другачије циљеве. Неколико пута а посебно 1875., у Херцеговини су дизани устанци и проглашавано уједињење са Србијом. У јулу 1876. године Србија и Црна гора објавиле су рат Турској. Споразумом у Будимпешти 15 јануара 1877. године Србији је дозвољено да поврати део својих територија Стару Србију, територије око Новог Пазара, али ни по коју цену није дозвољено да Србија поврати Босну и Херцеговину посебно излазак на море. Априла исте године Русија је такође објавила рат Отоманском царству што је убрзо и довело до мировне

конференције у Берлину 1878. године. Тада је Русија спречена да изађе на мореуз у Црном мору а Аустроугарској дозвољено да анектира Босну и Херцеговину али и Санџак, како би је раздвојили Србију од Црне Горе. Међутим, Аустроугарска је наишла на жесток отпор како српског тако и муслиманског становништва па је морала да ангажује око 150 000 војника и више од три месеца да окупира Босну и Херцеговину. Становништво је и даље пружало отпор и тек након три године је отпор коначно угушен.

У то време уједињена Пруска, под вођством гвозденог канцелара Бизмарка, непрестано је јачала како у економском погледу, тако и војном и демографском. То је посебно дошло до изражаја у ратовима против Данске, потом Аустроугарске и посебно Француске 1870-71. у којима је излазила као победник. Тада на челу Пруске долази кайзер Вилхем, а на челу генералштаба Хелмут фон Молтке. У Версају 1871. проглашена је Пруска империја на чијем челу је дошла монархија Хоенцелерна са дугом традицијом ратовања. Немачка монархија је убрзо толико ојачала да је на свим пољима превазишла све најразвијеније европске земље то је довело до великог повећања стандарда становништва и демографског раста па је Пруска од 41 милион становника 1913. године достигла број од 68 милиона.

Међутим, основни проблем Немачке јесте тај што она није имала као друге остале развијане земље Европе довољно колонија неопходних за даљи економски развој. Закаснивши у трци за колонијама Немачка је успела да „приграби“ само три Земље у Африци и претвори их у своје колоније. На престо Пруске 1888. године долази Вилхем II, који ће Пруском владати наредних тридесет година и бити последњи пруски цар. Како је овај монарх физички био хедикепиран он се трудио да тај недостатак надокнади својом ратоборношћу и имао је сан да Немачку учини најмоћнијом земљом Европе. Није трпео конкуренцију па је и Бизмарка потиснуо а такође раскинуо и савез са Русијом, што је Русију нагнало да скопи савез са Француском.

Стратешки савез Француске и Русије створио је могућност и опасност да Немачка у будућем рату који је планирала мора да ратује на два фронта источном и западном. Из тог разлога се Молтке 1875. и 1877. године залагао за „превентивни“ рат или против Француске или против Русије. Међутим, тада је Бизмарк био одлучно против рата, али његовим склањањем та могућност се отворила. Вилхем II се понашао као апсолутиста и мењао и постављао министре и генерале по својој вољи. Стално је држао говоре о потреби да се

прекопонује колонијална слика света и да Немачка нађе своје „место под сунцем”. Због тога је Немачкој био потребан снажан и поуздан савезник за рат на истоку а она га је видела у Аустроугарској.

Окупацију Босне Аустроугарска је правдала својом цивилизацијском мисијом да ову територију уздигне на виши ниво, да укине кметство, да подигне стандард и описмени становништво, изгради инфраструктуру. Међутим, Аустроугарска је вршила експлоатацију рудног богатства Босне и Херцеговине и у том смислу градила потребну инфраструктуру. То је било нарочито видљиво у томе што је тада изграђено пет пута више полицијских управа него школа.

Доласком Бењанина Калаја за земаљског поглавара овог подручја ситуација се још више заоштрила јер овај бивши дипломата, који је написао *Историју Срба*, сада на све начине настојао да раздвоји Србију и Босну. Штавише, настојао је да формира нову „босанску нацију“ и наметане „босански језик“. Бењамин Калај посебан притисак вршио на Српску православну цркву, вишевековног чувара српске народне традиције. Калај забрањује и своју књигу у којој је претходно тврдио да је сво становништво у Босни и Херцеговини, посебно муслимани српског порекла. Калај је спречио и аграрну реформу па су земљорадници посебно Срби и даље плаћали порез, трећину Турцима али и Аустроугарској која је сталном повећавала порезе. Становништво Босне и Херцеговине је, што је био јединствен случај у Европи, 90% било неписмено.

Почетком двадесетог века, 1903. године група војних завереника је убила краља Александра Обреновића и на власт у Србији довела краља Петра Карађорђевића. Краљ Петар уводи демократију у Србију а као циљ спољне политике све више се истиче о уједињењу свих Јужних Словена. Та идеја се све више шири и у Аустроугарским покрајинама у Далмацији, Хрватској и Словенији. Тако 1905. године хрватско-српске снаге у Хрватској формирају коалицију и као главни циљ истичу уједињење свих Јужних Словена. Наравно да је такво настојање Аустроугарска схватила као претњу и опасност. У Бечу ће се у политичким круговима створити негативна опсесија Србијом са тежњом њеног уништења.

У исто време Мађарска је у Румунији видела претњу а такође ту је била и Италија. У том смислу се у Аустроугарској непрекидно заговарао превентивни рат против ових земаља а у томе је посебно предњачио Конрад Хцендорф. Дакле, и на овим просторима се јавља иста намера као и код Немаца - тежња за ратом за који се тражио повод.

Немачки Кајзер је стално настојао да руског цара Николаја придобије за савезника за рат против Француске а то и покушавао и са Британским владаром. Међутим руски цар је имао друге приоритете посебно након напада Јапана у Манџурији и револуције у Сант Петербургу 1905. године. Револуција је била угушена, али је царска Русија претрпела тежак пораз посебно на мору од Јапанаца и требало јој је времена за опоравак. У таквој ситуацији Немачка је спремала муњевити рат за освајање Француске али је због неприступачног терена и француских утврђења на северу правила план за освајање кроз неутралну Белгију и Холандију. Тако је и направљен 1905. године „Шлиферов план” за освајање Француске.

Али за рат је био потребан одговарајући повод, одређена криза. Она је избила око Марока. Наиме, Мароко је био једина слободна земља у Африци и на конференцији крајем деветнаестог века постигнут је договор да тако остане. Међутим Француска је прекршила договор и анектирала Мароко. Немачкој је то добродошло, па је немачки Кајзер понудио издашну помоћ мароканском султану у борби против Француске. Европа се нашла на ивици рата, али је Кајзер тада одустао због претње Велике Британије да ће стати у одбрану Француске. Британија као највећа колонијална сила имала је тада највећу и најснажнију морнарицу на свету.

Немачка је још раније отпочела изградњу сопствене морнарице. Британци су то знали па су неки генерали заговарали превентивни поморски рат са намером да униште немачку ратну флоту. Како то није усвојено они су наставили да даље развијају своју морнарицу посебно бојне бродове са великим топовима калибра и до 450. милиметара. Немачка је прихватила изазов и почела да гради такве бродове, али и да проширује Килски канал како би ти бродови могли туда да прођу и скрате пут до Британије. Тако је кренула друга трка у наоружању, јер су прву покренули Французи производњом топова са брзометном паљбом.

Француске топове међу првима у својој армији увела је и Србија 1905. године. Која је привучена снагом тих топова и француским зајмом за њихову куповину престала да купује аустријске и немачке топове и окренула се француским што је наравно јако разбеснело Аустрију посебно, јер су схватили да Србија тежи да води независну политику. Јер је први пут донела одлуку а да не консултује Беч. Како је тада 97% извоза Србије ишло у Аустроугарску, она је објавила „царински рат” Србији са намером да економски уништи Србију и натера је да се врати у њено окриље.

Тако је 1906. године увела ембарго на увоз стоке, посебно свиња из Србије па је то назван „свињски рат”. Међутим, Србија се окренула себи и другим тржиштима и из тог рата ојачала економски и изашла као победник.⁷

Србија је тако постала узор и другим балканским народима и постала Пијамонт за све Лужне Словене на Балкану. У Босни и Херцеговини Срби и муслимани (Срби муслиманске вере) 1906. склопили су споразум да ће радити на уједињену са матицом. У Аустријским покрајинама у Хрватској хрватско - српска коалиција ће 1908. године убедљиво добити на изборима, што је јако забринуло Беч па су тада и анектирали Босну и Херцеговину. За то време Русија је кренула у брз опоравак након пораза од Јапана па је и то задавало брига Немачкој и јављали су се све чешћи захтеви за превентивним ратом. Идеја која се развија у Немачкој је брзи и муњевит рат да се уништи Француска док Русија још није ојачала.

План је такође имао идеју да на истоку Аустроугарска нападне Русију а да након 6 до 8 недеља колико су планирали да траје освајање Француске и Немачка крене у рат на Русију. Да је Аустроугарска имала непријатељске намере према Србији потврђује и документ са састанка аустроугарског министра спољних послова Ерентала са немачким министром Шеном у Берхесгадену месец дана пре анексије Босне, где аустријски министар јасно каже да је намера Аустрије да потпуно уништи Србију и подели је са Бугарском. То је у Србији изазвало жестоке реакције па су многи позивали на рат и организовали четничке покрете који би ишли у Босну и Херцеговину.

Немачка је такође прижељкивала овај рат јер се надала да ће Русију тако увући у рат. Како Русија тада није била спремна за рат она је и подржала анексију Босне и Херцеговине. Ултиматум који јој је стигао од Немачке, и даље уступке које је цар Николај чинио јако ће понизити руски народ и изазвати велико незадовољство руског народа.

У Мароку 1911. године дошло је до побуне мароканских племена против турског султана што је Француска искористила за анексију Марока. Немци су тада послали топовњачу у мароканску луку али је британска претња опет одвратила Немце од акције. Због тога је Немачка још више убрзала изградњу својих бродова.

7 Овај случај јесте и треба да буде велика поука за све Србе, посебно политичаре. Обично су Срби добијали рагове, али губили у миру. Ово је први и једини пут да је добијен рат у миру. Зашто и како? Србија се окренула себи, новим производима посебно воћарству, пронашала нова тржишта и показала да сваки пут има алтернативу, а посебно да је економски суверенитет кључан за национални.

Уобразном градњом ратне морнарице намера Немачке је била не само да достигне и престигне Британију већ да је економски исцрпи како би Британија понудила сепаративни мир Немачкој о неутралности у случају рата на европском континету. Међутим, Француска и Британија су направиле споразум о заједничкој поморској сарадњи и подели одговорности. А такође, Француска је јула 1912. склопила договор са Русијом уколико је нападне Немачка да ће Русија ући у рат на страну Француске.

Истовремено, у Немачкој политичка ситуација постаје све сложенија јер на изборима 1912. године највећи број гласова добија социјал-демократска странка која је наравно за мирољубиву политику. Наравно да то тадашњој немачкој влади и генералштабу није одговарало и они су што пре желели да Немачку увуку у рат. Такође, креатори немачке политике су знали да Русија захваљујући огромним ресурсима које поседује и убрзаном расту који је тада остваривала прети да постане најмоћнија земља у Европи и наравно да су то хтели да спрече. Они су знали да ако тада крену у рат вероватно би га добили али после десет година и јачања Русије више не би имали шансе за победу. Посебно су знали да би Русија до 1917. године, када је планирала да заврши своју војну реформу, са два милиона војника била непобедива.

Немачка и Аустроугарска су схватале да „губе тло под ногама, јер друге силе све више јачају, па пошто они не могу да прате, свим силама тражиле повод за рат. Посебно се као претња јавила и убрзана изградња железничких пруга у Русији захваљујући француском зајму. То је у Немачкој још више подгревало идеју о превентивном рату којим би преухитрили дејства непријатеља. Проблем је био како то преставити свом народу јер народ не био подржао рат без повода. Зато је требало створити ситуацију како је Немачка нападнута и обезбедити подршку јавног мњења. У том смислу је и кренула велика пропаганда у њиховој штампи у којој су се посебно Руси и Срби приказивали као дивљаци који убијају свој сопствени народ.

Посебно је Немачка храбрила и гурала Аустроугарску у рат против Србије, јер су проценили, што се показало као тачно, да ће балканска криза бити кључна за избијање европског рата. Они су добро знали да би тада Русија стала у одбрану Србије а онда би они имали разлог за рат јер би стали на страни свог савезника, без обзира што би они први напали Француску а потом и Русију, а надали се да се Британија неће мешати. После аустроугарске анексије Босне и Херцеговине, у самој Босни је формирано удружење *Млада Босна*

чији је основни циљ био ослобађање од Аустроугарске и уједињење са Србијом.

И у самој Србији је постојало удружење са сличним циљевима а посебно удружење познато под називом *Црна рука*, са пуковником Драгутином Димитријевићем Аписом на челу. У то време главни циљ Србије био да коначно оконча отоманску власт и ослободи старе српске територије Косово и Метохију и Стару Србију – Македонију, док Босна и Хецеговина тада није била у првом плану. У остваривању овог циља Србија, са Бугарском и Грчком 1912. започиње рат против Отоманског царства. Она успева да коначно поврати своје територије, а самим тим и сруши Отоманско царство.

Један од циљева српске стратегије био је и да обезбеди излаз на Јадранско море и тако створи услове за развој своје трговине и економије без зависности од Аустроугарске. Наравно, да то није одговарало Аустроугарској и у тој тежњи да онемогући јачање Србије, посебно је водила рачуна да Србији онемогући излазак на море па је у том смислу створена Албанија. Напетост између Аустроугарске и Србије је расла и озбиљно се 1912. разматрали планови за напад на Србију и припремало јавно мњење. Међутим Немачка је имала план „Б” у коме је убеђивала Аустроугарску да поткупи Србију новцем и да интегрише њену војску и да заједно нападне Русију, али је и јасно ставила до знања и обећала Аустроугарској да ће јој помоћи уколико је нападне. У то време на северним границама Србије gomилале су се огромне војне снаге, док су српске највећим делом биле на југу.

На основу обавештајних извора Немачка је знала да Британија неће остати неутрална уколико избије рат, а посебно ако Немачка нападне Француску што је и био њен главни циљ поред Русије. Кајзер је у Берлину 8. децембра 1912. сазвао ратни савет где је између осталог речено да Аустро-Угарска мора одлучно да се обрачуна са Србима иначе ће изгубити контролу над Словенима, а ако Русија подржи Србију, што је и чинила, ето рата – „што пре тим боље”. Почеле су велике припреме за рат и у том смислу и војни буџет повећан за 35%. и повећан број војника за 140.000. Дакле, по сваку цену је требало спречити јачање Србије, прављени су планови за нову државу на Балкану (будућу Југославију) како би утопили Србе, преговарано је са Турском.

Иако је Аустроугарска 1912. била распоредила велике снаге на домак Београда, ипак је напад на Србију одложила и делом се повукла, али је спремила нову тактику. Подстакла је Бугарску да нападне Србију и Грчку како би окупирала Македонију и тако је

1913. избио Други балкански рат, у који се укључила и Румунија ради територијалних обећања на штету Србије. Међутим, Бугари су одбили предлог за уступке Румунији јер су похлепно желели да целу Србију збришу са политичке карте Балкана. Ипак, Бугари, а са њима и Аустроугари доживљавају пораз, а Србија, иако и војно и економски исцрпљена, постиже велики успех. У таквој ситуацији Бугарска се дефинитивно окреће германским савезницима, који такође и са Османлиским царством склапају савез и тако Немачка креће у изградњи пруге Берлин – Багдад, али такође реформише турску војску по немачком моделу. На тај начин све више се ствара и геополитичко окружење око Русије.

Русија је знала да јој је једини сигуран ослонац на Балкану Србија. Јер Бугарска је „шуровала“ са германима, као и Румунија, док је Грчка била под утицајем Британаца. У балканским ратовима посебно се истакао француски брзометни топ што је улио додатну снагу Французима, и охрабривао српске генерале за рат против Аустроугарске. Наравно, тада исцрпљеној српској војсци то није одговарало, јер је тражила предах да се реорганизујеи оснажи. У јесен 1913. године тензије су опет порасле јер гушећи албанску побуну на Косову српска војска је дубоко продрла у Албанију, кренула ка Јадранском мору што је ражестило Аустроугарску која је тражила брзо повлачење српске војске.

Новембра месеца Немачкој у посети долази белгијски краљ, коме они говоре да ускоро крећу у рат против Француске, и траже да се и Белгија придружи иначе ће биће кажњена. Белгија је то пријавила Француској која је кренула у мобилизацију и припрему за рат. Она је и свој споразум око сарадње у случају рата са Русијом још више учврстила уз договор шта ће ко добити од територија.

Новембра месеца 1913. Београд је добио још један ултиматум. По трећи пут Аустроугарска прети ратом сада ако се Србија потпуно не повуче из Албаније у року од осам дана. Наравно да Србији, након великих страдања, великих материјалних и људских губитака није одговарао рат и она је хтела да га по сваку цену избегне. Тако је Србија још једном попустила и повукла се из Албаније што је фрустрирало Аустроугарску, јер није успела да увуче Србију у рат а трошила је новац на сталне мобилизације. У том смислу је цар Фрања Јосиф 1913. године изјавио: „ово је последњи пут да мобилишемо војску а да не буде рата следећи пут рата мора бити“.

Онда је наступила 1914. година, почетком јуна у Београду је одржана седница српске Владе на којој је председник изнео извештаје о томе да поједини официри из Србије пребацују оружје

у Босну. Претпостављало се да би иза тога могао да стоји пуковник Апис. Никола Пашић је тражио хитну истрагу, па је послао телеграм у Беч да упозори Владу у Бечу о могућим немирима, посебно у време планиране посете надвојводе Фердинанда Сарајеву. У то време Немачка је 24. јуна завршила килски канал чиме је отворила пролаз за своје борбене бродове ка Северном мору.

У исто време Аустроугарска је завршила меморандум познат под називом „Мечеков меморандум” у којем се наводи да је ослобођење балканских народа од османлијске власти руски интерес и да је то уперено против интереса Аустроугарске и Немачке. Зато је њихов интерес био да што пре крену у дуго припреман превентивни рат. На најзначајнији српски празник Видовдан Франц Феринад је дошао у посету Сарајеву, иако се знало да је то велики ризик, а поготову што су га обезбеђивили свега 38 сарајевских полицајаца и што се кретао у аутомобилу без крова. После другог покушаја Фердинанд је убијен од стране младобосанца Гаврила Принципа. Овакву прилику за рат Аустроугарска није хтела да пропусти.

Српска Влада рат свакако није хтела и није подржавала убиство престолонаследника. Атентат је свакако био оригинална идеја младобосанаца, једино што је оружје добила од Аписа. О томе је сведочио и Гаврило Принцип на суђењу, тврдњом да народ у Босни пати што га „третирају као стоку“ и да је он желео да се освети.

Нису постојали никакви докази да је Србија умешана и одговорна за атентат. Конранд Фон Хецендорф, шеф аустроугарског генералштаба, који се непрестано залагао за превентивни рат (око 20 пута) сада је био одлучан да је то прилика која се не пропушта. Цар се сложио, тражили су и добили подршку Немачке за рат. Кајзер је поручио „сад или никад – са Србима морамо за свагда рашчистити”. На састанку у Бечу 7. јула 1914. донета је одлука да се пред Србијом поставе захтеви која она неће моћи да прихвати и да се тако крене у рат против Србије. Тако је и написан ултиматум који је и садржао такве услове које Србија није могла да прихвати.

Руси и Французи су добро знали шта се спрема па су 21. јула 1914. године за време посете француског председника Русији упозорили немачког амбасадора да ће се умешати у рат ако Немачка нападне Србију. Ултиматум Србији уручен је 23. јула и тражио се одговор у року од два дана. Свима је било јасно да је рат неизбежан. Британија је покушала, предлажући Немачкој, да се закаже мировна конференција и избегне рат, али су Немци то одбили.

Аустроугарска је објавила рат Србије телеграмом 28. јула и

исте вечери је отпочело гранатирање Београда из Земуна. Цар Русије Николај писао је Филхему II, са молбом да помогне да се рат против Србије заустави. Немачки кајзер је одговорио да он не може то да учинити, али ако Русија мобилише војску против Аустроугарске да он мора заштитити свог савезника. Међутим, Немачка је не чекавши реакцију Русије мобилисала војску и умарширала у Белгију.

Русија је одлуку о делимичној мобилизацији округа са границе донела 30. јула и Вилхем је одмах писао Николају да је Русија крива што ће доћи до рата. Руски војни врх се побунио против делимичне мобилизације, и цар је попустио и наредио општу мобилизацију. Наравно, то су Немци стално приказивали и тада, а и касније, да је Русија била узрок светског рата. Немци су били одушевљени таквом ситуацијом и у целој земљи је завладало весеље тако да је пруски војни министар и изјавио „чак и да нестанемо било је весело”. Чак је и чувени психолог Зигмунд Фројд подржао рат и рекао „први пут се осећам као Аустријанац”. И у Бечу народ је прослављао објаву рата и сви су мислили да ће то бити кратак рат са победом.

Немци су Аустроугарску убеђивали да Србија ту није важна, већ Русија, и да треба Италији дати део територија (Далмацију и Славонију) да не уђе у рат. Британци су као и увек имали своје калкулације са Словенима па су 31. јула послали телеграм Немачкој у коме су истакли могућност да Британија, а чак и Француска остану неутралне у рату. То се у Немачкој прихватило са одушевљењем, и одмах су кренули са разматрањем планова да не нападну Француску већ да се окрену само против Русије.

Молтке је такву ситуацију примио емотивно и драматично указујући да је немогуће окренути немачку војску која је била на граници Француске. Кајзер му је одговорио да би његов стриц другачије одговорио. 1. августа 1914. године Немачка је објавила рат Русији, а 3. августа и Француској. Већ 4. августа и Британија је објавила рат Немачкој, а 6. августа и Аустроугарска је објавила рат Русији и тако се ушло у најкрвавији рат у свету до тада.

КА ЗАКЉУЧКУ

Када је реч о Првом светском рату процес промене парадигме у тумачењима историјских догађаја посебно је присутан у анализи узрока Првог светског рата. Реч је о једном систематском процесу чија је основна намера да се виновници Првог светског рата, ослободе кривице за избијање истог и да се кривица пребаци другоме, посебно Србији и Русији. У тој историјској игри скривања

правих циљева, тврди се да је Гаврило Принцип изазвао Први светски рат, односно Србија као налогодавац. Истина је, (а то овај филм несумљиво потврђује) с друге стране једноставна: Немачкој је требало да савезничка Аустроугарска монархија прва ступи у рат, нападне Србију па да се отвори пут према Русији, коју је сматрала да може да победи, једнако као и Француску. Као што је Немачка пропаганда онда тврдила да ју је опасност од Русије натерала да ратује, тако смо данас, у новој политичкој пропаганди хладноратовског типа, могли да чујемо поједине западне историчаре⁸ како васкрсавају тезу о немачкој невиности за избијање Првог светског рата.

Шта је потребно имати на уму и о чему је потребно првенствено водити рачуна уколико се жели адекватно сазнање и разумевање друштвених догађаја из прошлости? Најпре, тумачење онога што се десило јесте својеврсна комуникација прошлог са садашњим и која има важне импликације на будућност. Уколико се правилно не разумеју поруке из прошлости, замагљује се садашњост и стварају несигурни темељи за будућност.

Време у коме живимо је „колонијализам са осмехом”, време борбе за опстанак националних држава. Оно што треба посебно да знамо јесте, да како кажу стихови песме: „У овој борби не вреде ни авиони, вреде уџбеници школски у којима јасно стоји: ко је уздигао храм, ко скрнавио је олтар, које наслеђе је част вечна а шта је срамота....” (Београдски синдикат – „Догодине у Призрену“). Општи утисак који се стиче гледањем филма чији садржај је приказан, јесте да је овај филм изузетно стручно урађен. Филм, захваљујући бројним документима и стручњацима који објективно интерпретирају те документе, износи објективну слику о Првом светском рату, користећи праву методу за објективну анализу историјских догађаја, а то је откривање узрочно последичних веза, дакле дијалектички каузалитет. Филм јасно показује ко су били стварни виновници Великог рата и који су главни узрочници рата.

8 Ову тезу можемо чути и у самој Србији; тако рецимо Нинову награду за роман године за 2018. године добио је Дејан Атанацковић за роман Лузитанија. У овом роману он између осталог јасно оптужује Србију да је она главни кривац за Први светски рат.

РЕФЕРЕНЦЕ

- Антонић, Слободан.1995.*Изазови историјске социологије*, Београд: Институт за политичке студије
- Башчаревић, Иван.2018.,„Капитализам и демократија – настанак, узроци кризе и могућности њиховог превазилажења у делима Јиргена Коке и Нила Фегусона“, *Социолошки преглед*, vol. LII (2018):721–746 по.3.
- Данојлић, Милован.2012. *Писма без адресе*. Београд: Службени гласник.
- Манхајм, Карл.1968. *Идеологија и утопија*. Београд: Нолит.
- Марковић, Михаило.1981. *Филозофски основи науке*. Београд: САНУ.
- Митровић, Љубиша и Драган Тодоровић.2003.*Социологија и историја*. Ниш: Универзитет у Нишу - Филозофски факултет Ниш
- Расел, Бертранд.1961. *Људско знање*. Београд: Нолит
- Хелер, Агнес.1984. *Теорија историје*, Београд: Рад
- Филм: *Дуго путовање у рат*. 2018. Министарство културе и информисања, сценарио и режија Милош Шкундрић

Srboljub Dimitrijević
Sanja Anđelković Zdravković

A LONG JOURNEY TO WAR: A LESSON – WHY?9

Resume

Orwell's time in which we live today is also characterized by confusion before the truth. The hunt for human souls starts from an early age, so you should be very careful and cautious about what content we offer to children. The intention of this paper is to point out and indicate, at one side, the danger of revision of historical events, and on the other side, to point out one positive example that should become a mandatory teaching lesson. The process of paradigm shift in the interpretation of historical events is especially present in the analysis of the causes of the First World War. It is a systematic process whose basic intention is to absolve the perpetrators of the First World War of guilt for its outbreak and to shift the blame to another, especially Serbia and Russia. In that historical game of hiding the right goals, it is claimed that Gavrilo Princip provoked the First World War, that is, Serbia as the orderer. The truth, on the other hand, is simple: Germany needed the allied Austro-Hungarian monarchy to go to war first, attack Serbia and open the way to Russia, which it thought it could win, just like France. Just as German propaganda then claimed that the danger from Russia forced it to go to war, so today, in the new political propaganda of the Cold War type, we could hear some Western historians resurrecting the thesis of German innocence for the First World War. Therefore, the film *A Long Journey to War* should become and be used as part of the compulsory reading for both the older grades of primary and secondary school

Keywords: knowledge, truth, Great War, Serbia, revision of history.

* Овај рад је примљен 2. новембра 2022. године, а прихваћен на састанку Редакције 20. децембра 2022. године.